

MONIKA BOROWIEC

Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

OBSZARY WIEJSKIE OBJĘTE SEMIURBANIZACJĄ W WOJ. MAŁOPOLSKIM

Abstract: Rural Areas Encompassed by Semiurbanisation Process in the Małopolska Province. Intensification of semiurbanisation processes in the Małopolska Province results from diverse settlement structure, which is a consequence of spatial variability of natural and historical conditions, as well as contemporary processes of social and economic development. Settlement structure was shaped under the impact of differing significance of the natural environment in the development of the spatial and functional structure of rural areas, long-term dominance of dispersed, individual agriculture and development of the Cracow metropolis with extending sphere of impact. Intensification of semiurbanisation processes may be examined from various points of view; this article focuses on presentation of this process only in the light of selected indicators, *i.e.* the share of people supporting themselves from work outside of agriculture in the total number of working people; increase of the number of non-governmental organisations with respect to the number of people and the share of people with higher education in the total number of population.

The objective of the research was to determine the variability of intensification of semiurbanisation processes in the communes of the Małopolska Province. This process is manifested by different intensification of spatial functional connections of the Cracow metropolis and cities generating non-agricultural social and economic activity in the rural areas.

In the light of the presented analysis it turns out that as a result of social and economic changes under the impact of municipal centres and penetration of economic entities related with non-agricultural activity into rural areas, various process take place in these areas that lead to semiurbanisation; the province is susceptible to these process in varying degrees.

Zachodzące współcześnie przemiany społeczno-gospodarcze odznaczają się zmniejszaniem roli gospodarki rolnej na rzecz sektorów pozarolniczych. Sprzyjają temu proces koncentracji i mechanizacji upraw rolniczych, ale też wzrastające zapotrzebowanie na zasoby pracy w sektorach pozarolniczych początkowo w przemyśle, a obecnie w usługach. Rozwijające się pozarolnicze rynki pracy uaktywniają procesy koncentracji ludności przejawiające się w narastających procesach urbanizacyjnych i kształtowaniu się coraz większych metropolii. W procesie tym metropolie przez róż-

nego rodzaju powiązania funkcjonalne wpływają na przemiany struktur społeczno-gospodarczych obszarów wiejskich uruchamiając procesy urbanizacji wsi.

Nasilenie procesów semiurbanizacji w woj. małopolskim wynika ze zróżnicowanej struktury osadniczej, która jest konsekwencją przestrzennej zmienności warunków przyrodniczych i historycznych, a także współczesnych procesów rozwoju społeczno-gospodarczego (Górz 1982). Sieć osadnicza ukształtowała się pod wpływem zróżnicowanego znaczenia środowiska przyrodniczego w rozwoju struktury przestrzenno-funkcjonalnej obszarów wiejskich, długotrwałej dominacji rozdrobnionego indywidualnego rolnictwa oraz rozwoju metropolii krakowskiej o rozszerzającej się strefie oddziaływania. Głównymi cechami tej sieci jest nierównomierne rozmieszczenie miast w przestrzeni geograficznej oraz silne rozproszenie i rozdrobnienie osadnictwa wiejskiego różnicujące nasilające się procesy semiurbanizacji. Doprowadziło to m.in. do zróżnicowania poziomu rozwoju infrastruktury społecznej i technicznej, co powoduje zróżnicowanie funkcjonalne wsi (Bański, Stola 2002; Stola 1995; Górz 2004).

W świetle przedstawionych założeń w prezentowanych rozważaniach podjęto problematykę procesów semiurbanizacji na obszarach wiejskich woj. małopolskiego. Celem ich jest określenie zróżnicowania nasilenia procesów semiurbanizacji w gminach woj. małopolskiego. Proces ten przejawia się w różnym nasileniu przestrzennych powiązań funkcjonalnych metropolii krakowskiej i miast generujących pozarolniczą działalność społeczno-gospodarczą na obszarach wiejskich.

Procesy semiurbanizacji wsi w układach przestrzennych przebiegały z różnym nasileniem w zależności od krajowych i regionalnych uwarunkowań zmieniających się w historycznym procesie przemian. Ważnym okresem nasilających się przemian społeczno-gospodarczych i funkcjonalnych wsi były lata 60. i 70., w których intensywnie rozwijające się ośrodki miejsko-przemysłowe wpływały na podejmowanie pracy pozarolniczej przez mieszkańców obszarów wiejskich oraz rozwijano bazę turystyczną i leczniczo-wypoczynkową w Karpatach (Górz 2004). Procesy te prowadziły do różnicowania struktury funkcjonalnej wsi, ograniczania roli rolnictwa w źródłach utrzymania, powiększania liczby chłopo-robotników i ludności nie posiadającej gospodarstw rolnych, rozwoju budownictwa mieszkaniowego, a w konsekwencji zmiany fizjonomii obszarów wiejskich i nasilenia procesów ich urbanizacji (Dobrowolska 1964, Jarowiecka 1968). Przemiany te wywarły istotny wpływ na współczesne kierunki rozwoju obszarów wiejskich na tym obszarze.

Problematyka ta podejmowana była w literaturze przedmiotu z różnych punktów widzenia, a na terenie obecnego woj. małopolskiego w głównym stopniu przez szkołę prof. Dobrowolskiej byłego kierownika Katedry Geografii Ekonomicznej, obecnej AP w Krakowie. Prace wykonane pod Jej kierunkiem reprezentowały głównie dwa nurty badawcze: badania nad genezą krajobrazu rolniczego i kierunek społeczny, który był związany z określeniem wpływu procesów uprzemysłowienia i urbanizacji na przemiany struktury społeczno-zawodowej ludności wiejskiej (Górz, Guzik 2005). Wielkim osiągnięciem studiów prowadzonych w latach 50. i 60. było określenie wpływu

uprzemysłowienia na przemiany ilościowo-strukturalne ludności wiejskiej oraz na zmiany stosunków agrarnych w różnych typach obszarów południowej Polski. Badania te pozwoliły na identyfikację przemian w zakresie źródeł dochodów ludności zamieszkującej obszary wiejskie w pobliżu uprzemysławianych miast oraz regionów rolniczych zapóźnionych w rozwoju, a także zostały określone etapy przekształceń obszarów wiejskich w zakresie struktury społecznej i typów społeczno-ekonomicznych gospodarstw dokonujące się pod wpływem oddziaływania przemysłu. Wyniki tych badań wykazały, że praca pozarolnicza mieszkańców wsi wywierała pozytywny wpływ na sytuację małych gospodarstw w początkowym okresie uprzemysławiania.

Dobrowolska (1966, s. 158) przyjęła tezę, że „dezintegracja społeczna wsi wzrasta w miarę bliskości jej położenia w stosunku do ponadlokalnego większego rynku pracy i powiązań wsi siecią komunikacyjną”. Wskazywała, że nie odległość ale dostępność komunikacyjna stanowi o nasileniu kontaktów mieszkańców obszarów wiejskich z ośrodkiem miejskim, przede wszystkim w wyniku dojazdów do pracy. Dobrowolska i Jarowiecka (1978) badając procesy urbanizacji wsi brały pod uwagę jej różne aspekty:

- przechodzenie ludności wiejskiej do zawodów pozarolniczych oraz wykształcenie się ludności dwuzawodowej;
- genezę i dynamikę nowo kształtujących się struktur i ich układów przestrzennych;
- różnorodne czynniki przekształceń – funkcje rynku pracy i dojazdów do pracy;
- skutki, jakie wnoszą procesy przemian struktury społeczno-zawodowej;
- przekształcenie się sieci i układów przestrzennych struktur osadniczych.

Wychodząc z założeń teoretycznych w prowadzonych badaniach rozpatrywano współzależności procesów przemian struktur społeczno-zawodowych i rozpadu gospodarstw, przeobrażania się sieci, struktur i układów osadniczych, wykształcania się zespołów produkcyjno-osadniczych, jako głównego elementu stref zurbanizowanych oraz kształtowania się zasięgów tych stref. Jako wyraz nasilenia procesów urbanizacji przyjęto:

- zwiększanie się udziału ludności utrzymującej się ze źródeł pozarolniczych;
- zwiększanie się udziału zatrudnionych poza rolnictwem;
- zwiększanie się dochodów z pracy pozarolniczej;
- rozwój budownictwa mieszkaniowego;
- zwiększenie się kwalifikacji zawodowych;
- zwiększanie się udziału ludności związanej ze wsią tylko przez zamieszkanie.

Z badań empirycznych prowadzonych w południowej Polsce wynika, że dojazdy do pracy do ośrodków miejskich pociągają za sobą przemiany na wsi polegające m.in. na zmianie struktury społeczno-zawodowej, postępującym rozdrabnianiu i rozpadzie gospodarstw chłopskich i gwałtownym rozwoju budownictwa mieszkaniowego oraz rozwoju infrastruktury technicznej. Nasilenie tych procesów ogólnie osłabia się w miarę oddalania od ośrodka miejskiego. Układ stref jest promienisty i nawiązuje

do przebiegu sieci komunikacyjnej. Odmienne warunki występują w północnej części woj. małopolskiego, gdzie występują obszary o dobrych warunkach glebowych, które umożliwiają prowadzenie gospodarki warzywno-ogrodniczej przez relatywnie małe gospodarstwa (np. w północnej i zachodniej części strefy podmiejskiej Krakowa). Wykazano, że w miarę oddalenia od ośrodków miejskich utrzymuje się bardziej jednolita struktura społeczno-zawodowa ludności i elementy tradycyjnej społeczności wiejskiej. Podkreślić należy, że związek z gospodarstwem rolnym jest wyraźnie uzależniony od poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych. Wraz z ich wzrostem osłabieniu ulegają więzi ze społecznością wiejską, a nasileniu ulegają procesy semiurbanizacji.

Górz i Prochownikowa (1985) wskazują, że na obszarach wiejskich leżących w pobliżu ośrodków miejskich kształcenie młodzieży jest stymulatorem zmian społeczno-gospodarczych, wpływa na modernizację rolnictwa i urbanizację przestrzenną, ale jednocześnie pogłębia dezintegrację i nasila stratyfikację społeczną ludności. Na obszarach wiejskich położonych w relatywnie dużej odległości od większych ośrodków miejskich zwiększał się odpływ ludzi młodych i nasilały się procesy wyludniania wsi i starzenia ludności, co w konsekwencji powodowało degradację rolnictwa.

W prowadzonych badaniach określano również wpływ rozwoju infrastruktury technicznej na modernizację gospodarstw rolnych szczególnie na obszarze Tarnobrzeskiego Regionu Siarkowego.

Ważnym elementem w zakresie procesów semiurbanizacji jest zmiana użytkowania ziemi, na co zwraca uwagę m.in. Guzik (1968, 1969) na przykładzie silnie uprzemysłowionego powiatu chrzanowskiego, w którym ukształtowała się struktura użytkowania ziemi typowa dla obszarów o podmiejskim charakterze.

W wyniku prac nad przemianami struktur regionalnych wskazano m.in. na znaczne zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa w południowej Polsce, zmiany źródeł utrzymania mieszkańców obszarów wiejskich i wzrost dwuzawodowości właścicieli gospodarstw rolnych, który ograniczał procesy koncentracji ziemi (Zioło 1978, 1980).

Przedstawiona problematyka badawcza wskazuje na różnorodne przemiany obszarów wiejskich w wyniku przemian społeczno-gospodarczych pod wpływem ośrodków miejskich i wkraczania na tereny wiejskie podmiotów gospodarczych związanych z pozarolniczą działalnością, co w konsekwencji prowadzi do semiurbanizacji.

Golachowski (1969, s. 180) przyjmuje, że semiurbanizacja to „przemiany społeczno-gospodarcze i morfologiczne wsi, które niekoniecznie prowadzą do całkowitej urbanizacji, czy to w sensie połączenia wsi do istniejącego miasta, czy też metamorfozy wsi w miasto w pełni rozwinięte. Rezultatem tego procesu jest forma osadnicza nie mieszcząca się ani w pojęciu tradycyjnej wsi chłopskiej, ani miasta, raczej „półwieś”-„półmiasto”, coś zbliżonego do tej formy, którą Amerykanie nazywają *rurban community*. Autor przyjmuje, że taki połowiczny charakter dotyczy funkcji wsi, struktury społeczno-zawodowej mieszkańców oraz form zagospodarowania przestrzennego. Miasto charakteryzuje się większym, od obszaru objętego procesami

semiurbanizacji, poziomem koncentracji wyspecjalizowanych instytucji społecznych i gospodarczych, zróżnicowaną strukturą społeczno-zawodową ludności, wyższym poziomem wykształcenia ludności, większą gęstością zaludnienia, odmiennym charakterem budownictwa mieszkaniowego.

Za najważniejsze przejawy urbanizacji uznał urbanizację wsi ze względu na funkcje miastotwórcze i związaną z nimi strukturę zatrudnienia, urbanizację ze względu na korzystanie z usług, takich samych jak mieszkańcy miast oraz urbanizację zagospodarowania przestrzennego przez stworzenie warunków mieszkaniowych i infrastruktury podobnych do miejskiej. Wskazuje, że te procesy występują zwykle na różnym poziomie zaawansowania. Natomiast jako podstawowy wskaźnik nasilenia semiurbanizacji w woj. opolskim Autor przyjmuje udział ludności nierolniczej w ogólnej liczbie ludności (*ludności zurbanizowanej zawodowo*).

Problematyka to znajduje także odzwierciedlenie w krajach ekonomicznie rozwiniętych. W państwach Europy Zachodniej już wiele lat temu zwracano uwagę na potrzebę wielokierunkowego rozwoju obszarów wiejskich i osłabiania ich funkcji rolniczej m.in. przez tworzenie instytucji wspierających pozarolniczą działalność na wsi i hamujących przez to migracje ludności ze wsi do miast oraz wyrównujących różnice w poziomie życia (Bański 2001). Kłodziński (1999) wskazuje trzy fazy działalności mających na celu rozwój obszarów wiejskich w UE, z których pierwsza polega na poprawie struktury agrarnej i modernizacji rolnictwa, druga na tworzeniu nowych miejsc pracy na wsi, a trzecia na konsolidacji społeczności lokalnej, która powinna włączyć się w określanie kierunków rozwoju obszarów, które zamieszkuje. Podobnie Chmielewska i Mierosławska (2007) podkreślają, że strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich powinna zapobiegać narastaniu ubóstwa i poszerzaniu wykluczenia społecznego przez rozwój kapitału ludzkiego i tworzenie nowych miejsc pracy na wsi.

Problematyka przestrzennego rozwoju obszarów wiejskich w skali kraju, ich zróżnicowanej struktury funkcjonalnej, procesów urbanizacji, rozwoju pozarolniczej działalności została również podjęta przez Węclawowicza *et al.* (2006).

Nasilenie procesów semiurbanizacji może być zatem rozpatrywane z różnych punktów widzenia, a w prezentowanym opracowaniu ograniczono się do przedstawienia tego procesu tylko w świetle wybranych wskaźników, tj.:

- udziału utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy;
- nasilenia organizacji pozarządowych do liczby ludności, jako wyraz aktywności społecznej;
- udziału ludności z wyższym wykształceniem w ogólnej liczbie ludności.

Można przyjąć, że przechodzenie ludności do pozarolniczych sektorów gospodarki i zróżnicowanie struktury pracujących na obszarach wiejskich wskazuje na nasilenie procesów semiurbanizacji.

Na terenie woj. małopolskiego udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy wynosi 88,9%, a na terenie poszczególnych

gmin waha się od 26,5% w gminie Raclawice do 99,8% w mieście Chełmek i 99,2%-na obszarze wiejskim gminy Trzebinia (tab. 1).

Dominujące znaczenie mają gminy, których udział ludności utrzymującej się z pracy poza rolnictwem waha się od 70%-90% i łącznie obejmują one 40% jednostek, na terenie których skupia się 43% ludności utrzymującej się z pracy poza rolnictwem (tab. 2).

Największym udziałem utrzymujących się z pracy poza rolnictwem – powyżej 90% odznacza się 26,1% obszarów wiejskich województwa i skupiają one 36,2% ludności utrzymującej się z pracy poza rolnictwem na tych obszarach.

Natomiast najmniejsze znaczenie w strukturze obszarów wiejskich mają gminy o najniższym stopniu przemian społecznych, w których udział ludności utrzymującej się z pracy pozarolniczej waha się od 20%-50%. Obejmują 7,3% obszarów wiejskich województwa, które skupiają 2,0% ludności utrzymującej się z działalności pozarolniczej.

Obszary wiejskie, na których udział ten jest mniejszy od 60% ogółu utrzymujących się z pracy stanowią 34% ogólnej liczby obszarów wiejskich i skupiają 20% pracujących poza rolnictwem na wsi w woj. małopolskim.

W świetle wartości tego wskaźnika procesy semiurbanizacji najsilniej zaznaczają się w zachodniej części województwa i obejmują obszary wiejskie położone między metropolią krakowską a metropolią śląską oraz w punktowo występujących jednostkach poza tym obszarem (ryc. 1 – patrz wkładka, s. 228). Najbardziej zaawansowanymi procesami semiurbanizacji, pod względem utrzymujących się z pracy w zajęciach pozarolniczych, (powyżej 95%) charakteryzują się obszary wiejskie: Trzebinia, Bolesław, Chrzanów, Klucze, Libiąż, Babice, Chełmek, Świątniki Górne, Brzeszcze, Alwernia, Krzeszowice, Wieliczka, Rytró, Andrychów, Oświęcim, Mucharz, Skawina i Kłaj.

Wysokim wskaźnikiem utrzymujących się z pracy pozarolniczej od 90-95% odznaczają się również obszary wiejskie wysoko zurbanizowanej części zachodniej województwa: Stryszów, Zembrzyce, Osiek, Olkusz, Kalwaria Zebrzydowska, Przeciszów, Kęty, Wadowice; na obszarze Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego – Zabierzów, Liszki, Niepołomice, Mogilany, Siepraw, Sułkowice; położone wzdłuż szlaku komunikacyjnego w kierunku Tarnowa: Rzezawa, Brzesko, Wierzchosławice oraz Kamionka Wielka sąsiadująca z Nowym Sączem i Czorsztyn – atrakcyjny turystycznie. Należy zauważyć, że wartość tego wskaźnika jest także bardzo wysoka na obszarach wiejskich sąsiadujących z Tarnowem: Skrzyszów – 89%, Lisia Góra – 85%, Wojnicz – 87%, Pleśna – 81%) i Nowym Sączem (Chełmiec – 86%, Stary Sącz – 85%).

Najsłabiej zaawansowane procesy semiurbanizacji zaznaczają się na obszarach wiejskich, głównie w północnej części województwa, gdzie udział utrzymujących się z działalności pozarolniczej waha się od 20-50% i są to: Raclawice, Słaboszów, Pałecznicza, Radziemice, Piwniczna-Zdrój, Igołomia-Warzęńczyce, Gręboszów, Koniusza, Miechów, Proszowice, Książ Wielki, Wietrzychowice.

Relatywnie słabo zaawansowanymi procesami urbanizacji charakteryzują się również obszary wiejskie, gdzie 50-60% ludności utrzymuje się z pracy poza rolni-

Tabela 1

Ludność utrzymująca się z pracy w woj. małopolskim w 2002 r.

Jednostki terytorialne	Typ jednostki	Utrzymujący się z pracy			Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)
		ogółem	w rolnictwie	poza rolnictwem	
Chelmek	m	5 252	12	5 240	99,77
Trzebinia	m	9 908	23	9 885	99,77
Chrzanów	m	23 265	82	23 183	99,65
Olkusz	m	23 269	97	23 172	99,58
Bukowno	m	6 376	28	6 348	99,56
Wieliczka	m	11 388	55	11 333	99,52
Oświęcim	m	23 570	115	23 455	99,51
Libiąż	m	9 802	53	9 749	99,46
Skawina	m	14 789	102	14 687	99,31
Andrychów	m	13 223	95	13 128	99,28
Sucha Beskidzka	m	6 055	44	6 011	99,27
Wadowice	m	12 776	97	12 679	99,24
Alwernia	m	2 211	17	2 194	99,23
Trzebinia	w	8 081	63	8 018	99,22
Brzeszcze	m	6 778	54	6 724	99,20
Krynica-Zdrój	m	6 669	58	6 611	99,13
Kraków	m	47 2421	4 109	468 312	99,13
Tarnów	m	71 333	660	70 673	99,07
Świątniki Górne	m	1 350	13	1 337	99,04
Bolesław	w	4 167	43	4 124	98,97
Chrzanów	w	5 412	56	5 356	98,97
Gorlice	m	16 483	173	16 310	98,95
Maków Podhalański	m	3 525	38	3 487	98,92
Nowy Sącz	m	50 294	591	49 703	98,82
Sułkowice	m	4 248	53	4 195	98,75
Klucze	w	8 090	107	7 983	98,68
Brzesko	m	10 980	148	10 832	98,65
Kęty	m	11 969	175	11 794	98,54
Bochnia	m	19 254	296	18 958	98,46
Muszyna	m	3 087	49	3 038	98,41
Kalwaria Zebrzydowska	m	2 956	48	2 908	98,38
Libiąż	w	2 586	43	2 543	98,34
Myślenice	m	11 657	197	11 460	98,31
Wolbrom	m	5 591	99	5 492	98,23
Limanowa	m	9 122	169	8 953	98,15
Nowy Targ	m	21 282	408	20 874	98,08

Jednostki terytorialne	Typ jednostki	Utrzymujący się z pracy			Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)
		ogółem	w rolnictwie	poza rolnictwem	
Dobczyce	m	4 168	85	4 083	97,96
Zator	m	2 173	45	2 128	97,93
Babice	w	4 683	97	4 586	97,93
Niepołomice	m	5 491	119	5 372	97,83
Stomniki	m	2 601	57	2 544	97,81
Chelmek	w	2 055	47	2 008	97,71
Świątniki Górne	w	3 981	101	3 880	97,46
Brzeszcze	w	5 679	145	5 534	97,45
Alwernia	w	5 022	134	4 888	97,33
Zakopane	m	17 066	480	16 586	97,19
Miechów	m	7 605	233	7 372	96,94
Stary Sącz	m	5 496	172	5 324	96,87
Piwniczna-Zdrój	m	2 897	92	2 805	96,82
Krzeszowice	w	12 135	389	11 746	96,79
Rabka-Zdrój	m	8 050	265	7 785	96,71
Wieliczka	w	17 271	595	16 676	96,55
Szczawnica	m	4 172	150	4 022	96,40
Jordanów	m	3 242	122	3 120	96,24
Proszowice	m	4 080	162	3 918	96,03
Nowy Wiśnicz	m	1 790	72	1 718	95,98
Dąbrowa Tarnowska	m	7 258	293	6 965	95,96
Ryto	w	1 915	81	1 834	95,77
Oświęcim	w	9 858	426	9 432	95,68
Andrychów	w	12 183	527	11 656	95,67
Mucharz	w	2 171	95	2 076	95,62
Skawina	w	11 150	514	10 636	95,39
Kłaj	w	6 847	338	6 509	95,06
Tarnów	w	14 087	755	13 332	94,64
Spytkowice	w	5 634	303	5 331	94,62
Tuchów	m	3 715	200	3 515	94,62
Żabno	m	2 745	152	2 593	94,46
Zabierzów	w	13 409	787	12 622	94,13
Mszana Dolna	m	4 594	270	4 324	94,12
Grybów	m	3 709	221	3 488	94,04
Kęty	w	8 226	496	7 730	93,97
Mogilany	w	6 672	421	6 251	93,69
Czorsztyn	w	4 846	319	4 527	93,42
Skała	m	2 397	158	2 239	93,41
Wadowice	w	11 407	756	10 651	93,37

Jednostki terytorialne	Typ jednostki	Utrzymujący się z pracy			Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)
		ogółem	w rolnictwie	poza rolnictwem	
Brzesko	w	11 132	751	10381	93,25
Krzeszowice	m	6 103	424	5679	93,05
Siepraw	w	5 079	357	4722	92,97
Niepołomice	w	8 670	627	8043	92,77
Sułkowice	w	4 565	343	4222	92,49
Kalwaria Zebrzydowska	w	9 783	745	9038	92,38
Olkusz	w	6889	528	6361	92,34
Stryszawa	w	6732	517	6215	92,32
Liszki	w	10212	820	9392	91,97
Stryszów	w	4285	351	3934	91,81
Wierzchosławice	w	6441	541	5900	91,60
Przeciszów	w	4174	352	3822	91,57
Rzezawa	w	6508	558	5950	91,43
Zembrzyce	w	3499	312	3187	91,08
Muszyna	w	3746	336	3410	91,03
Zator	w	3121	281	2840	91,00
Tymbark	w	3616	335	3281	90,74
Osiek	w	4987	466	4521	90,66
Kamionka Wielka	w	5419	525	4894	90,31
Wielka Wieś	w	5947	577	5370	90,30
Biecz	m	2547	248	2299	90,26
Jerzmanowice-Przebinia	w	6020	634	5386	89,47
Biskupice	w	5460	577	4883	89,43
Lanckorona	w	3690	397	3293	89,24
Myślenice	w	14412	1 579	12833	89,04
Gorlice	w	8762	963	7799	89,01
Skrzyszów	w	8297	933	7364	88,75
Zawoja	w	4995	585	4410	88,29
Lipinki	w	3628	436	3192	87,98
Ciężkowice	m	1438	180	1258	87,48
Zielonki	w	9948	1 264	8684	87,29
Czernichów	w	8101	1 032	7069	87,26
Dobczyce	w	4885	627	4258	87,16
Maków Podhalański	w	6234	809	5425	87,02
Dębno	w	8691	1 130	7561	87,00
Krościenko nad Dunajcem	w	3934	521	3413	86,76
Wojnicz	w	8012	1 062	6950	86,74
Nawojowa	w	4333	577	3756	86,68
Chełmiec	w	14270	1 950	12320	86,33

Jednostki terytorialne	Typ jednostki	Utrzymujący się z pracy			Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)
		ogółem	w rolnictwie	poza rolnictwem	
Polanka Wielka	w	2855	397	2458	86,09
Bochnia	w	10712	1 558	9154	85,46
Limanowa	w	12833	1 867	10966	85,45
Pcim	w	6552	957	5595	85,39
Stary Sącz	w	7551	1 117	6434	85,21
Lisia Góra	w	8381	1 290	7091	84,61
Brzeźnica	w	6077	960	5117	84,20
Tomice	w	4875	777	4098	84,06
Radłów	w	5981	985	4996	83,53
Nowy Wiśnicz	w	5980	1 001	4979	83,26
Kościelisko	w	5435	938	4497	82,74
Tuchów	w	6 508	1 176	5 332	81,93
Wieprz	w	7 434	1 360	6 074	81,71
Sękowa	w	2 609	499	2 110	80,87
Pleśna	w	6 929	1 332	5 597	80,78
Łabowa	w	3 021	594	2 427	80,34
Gdów	w	10 550	2 085	8 465	80,24
Raba Wyżna	w	8 460	1 697	6 763	79,94
Żabno	w	8 708	1 794	6 914	79,40
Kamienica	w	3 760	792	2 968	78,94
Lubień	w	5 720	1 215	4 505	78,76
Wolbrom	w	8 089	1 787	6 302	77,91
Biecz	w	6 919	1 529	5 390	77,90
Grybów	w	12 775	2 845	9 930	77,73
Czchów	m	1 422	322	1 100	77,36
Ryglice	m	1 819	426	1 393	76,58
Spytkowice	w	2 494	596	1 898	76,10
Bobowa	w	4 976	1 195	3 781	75,98
Skąpa	w	3 554	854	2 700	75,97
Borzęcin	w	5 274	1 268	4 006	75,96
Krynica-Zdrój	w	3 427	833	2 594	75,69
Poronin	w	7 135	1 751	5 384	75,46
Wiśniowa	w	4 303	1 066	3 237	75,23
Jordanów	w	6 467	1 633	4 834	74,75
Gnojnik	w	4 457	1 148	3 309	74,24
Rabka-Zdrój	w	2 710	701	2 009	74,13
Budzów	w	5 379	1 395	3 984	74,07
Drwinia	w	4 098	1 075	3 023	73,77
Żegocina	w	3 057	818	2 239	73,24

Jednostki terytorialne	Typ jednostki	Utrzymujący się z pracy			Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)
		ogółem	w rolnictwie	poza rolnictwem	
Michałowice	w	4 819	1 290	3 529	73,23
Tokarnia	w	5 179	1 400	3 779	72,97
Łuzna	w	4 672	1 271	3 401	72,80
Słopnice	w	3 306	905	2 401	72,63
Podegrodzie	w	6 913	1 898	5 015	72,54
Iwanowice	w	5 236	1 454	3 782	72,23
Zakliczyn	w	7 546	2 147	5 399	71,55
Kocmyrzów-Luborzycza	w	8 564	2 517	6 047	70,61
Łapanów	w	4 888	1 442	3 446	70,50
Nowy Targ	w	15 213	4 519	10 694	70,30
Szaflary	w	6 888	2 050	4 838	70,24
Gromnik	w	5 043	1 505	3 538	70,16
Łącko	w	8 716	2 640	6 076	69,71
Gródek nad Dunajcem	w	4 743	1 440	3 303	69,64
Moszczenica	w	2 775	845	1 930	69,55
Niedźwiedź	w	3 801	1 159	2 642	69,51
Szczucin	w	7 769	2 389	5 380	69,25
Dobra	w	5 309	1 645	3 664	69,01
Lipnica Wielka	w	3 779	1 174	2 605	68,93
Mędrzechów	w	2 237	695	1 542	68,93
Lipnica Murowana	w	3 168	1 029	2 139	67,52
Czchów	w	4 368	1 433	2 935	67,19
Jabłonka	w	11 313	3 748	7 565	66,87
Mszana Dolna	w	9 449	3 148	6 301	66,68
Łososina Dolna	w	5 839	1 949	3 890	66,62
Łukowica	w	5 170	1 780	3 390	65,57
Olesno	w	4 952	1 723	3 229	65,21
Bystra-Sidzina	w	4 147	1 444	2 703	65,18
Dąbrowa Tarnowska	w	5 094	1 780	3 314	65,06
Bukowina Tatrzańska	w	8 653	3 031	5 622	64,97
Łapsze Niżne	w	6 360	2 245	4 115	64,70
Korzenna	w	7 954	2 811	5 143	64,66
Ryglice	w	5 353	1 918	3 435	64,17
Kozłów	w	2 984	1 072	1 912	64,08
Laskowa	w	4 445	1 614	2 831	63,69
Biały Dunajec	w	3 934	1 450	2 484	63,14
Stomniki	w	6 173	2 328	3 845	62,29
Szczurowa	w	6 454	2 491	3 963	61,40
Ropa	w	2 623	1 016	1 607	61,27

Jednostki terytorialne	Typ jednostki	Utrzymujący się z pracy			Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)
		ogółem	w rolnictwie	poza rolnictwem	
Ochotnica Dolna	w	5 210	2 035	3 175	60,94
Iwkowa	w	3 975	1 562	2 413	60,70
Czarny Dunajec	w	12 507	5 103	7 404	59,20
Sułoszowa	w	3 690	1 516	2 174	58,92
Trzciana	w	3 401	1 447	1 954	57,45
Uście Gorlickie	w	3 696	1 609	2 087	56,47
Radgoszcz	w	4 404	1 920	2 484	56,40
Trzyciąż	w	4 246	1 853	2 393	56,36
Rzepiennik Strzyżewski	w	4 332	1 929	2 403	55,47
Jodłownik	w	4 965	2 335	2 630	52,97
Bolesław	w	1 943	929	1 014	52,19
Gołcza	w	3 837	1 838	1 999	52,10
Raciechowice	w	3 954	1 916	2 038	51,54
Koszyce	w	3 679	1 789	1 890	51,37
Charsznica	w	4 906	2 405	2 501	50,98
Ciężkowice	w	5 539	2 721	2 818	50,88
Nowe Brzesko	w	3 777	1 875	1 902	50,36
Wietrzychowice	w	2 652	1 367	1 285	48,45
Książ Wielki	w	3 446	1 898	1 548	44,92
Proszowice	w	6 932	3 894	3 038	43,83
Miechów	w	5 400	3 055	2 345	43,43
Koniusza	w	5 940	3 677	2 263	38,10
Gręboszów	w	2 151	1 390	761	35,38
Igołomia-Wawrzeńczyce	w	5 589	3 675	1 914	34,25
Piwniczna-Zdrój	w	218	149	69	31,65
Radziemice	w	2 224	1 557	667	29,99
Pałecznica	w	2 567	1 806	761	29,65
Słaboszów	w	2 408	1 698	710	29,49
Raclawice	w	1 667	1 226	441	26,45

m - obszar miejski

w - obszar wiejski

Źródło: Opracowanie własne na podstawie publikacji elektronicznej Urzędu Statystycznego w Krakowie pt. *Ludność. Stan oraz struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna w województwie małopolskim* prezentującej wyniki *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002*.

czej i są to: Nowe Brzesko, Ciężkowice, Charsznica, Koszyce, Raciechowice, Gołcza, Bolesław, Jodłownik, Rzepiennik Strzyżewski, Trzyciąż, Radgoszcz, Uście Gorlickie, Trzciana, Sułoszowa i Czarny Dunajec.

W układzie przestrzennym województwa największe nasilenie procesów semiurbanizacji zaznacza się zatem w zachodniej jego części w gminach sąsiadujących z woj.

Tabela 2

Ludność woj. małopolskiego utrzymująca się z pracy poza rolnictwem w 2002 r.

Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem do ogólnej liczby utrzymujących się z pracy	Liczba jednostek			Liczba ludności utrzymującej się z pracy poza rolnictwem			Struktura jednostek (w %)			Struktura ludności utrzymującej się z pracy poza rolnictwem (w %)		
	ogółem	miasta	obszary wiejskie	ogółem	miasta	obszary wiejskie	ogółem	miasta	obszary wiejskie	ogółem	miasta	obszary wiejskie
98-100	36	31	5	910 749	882 725	28 024	16,29	56,36	3,03	51,40	89,68	3,56
95-98	27	14	13	165 203	73 742	91 461	12,22	25,45	7,88	9,32	7,49	11,61
90-95	33	7	25	190 064	24 137	165 927	14,93	12,73	15,15	10,73	2,45	21,07
80-90	35	1	34	205 244	1 259	203 985	15,84	1,82	20,61	11,58	0,13	25,90
70-80	34	2	32	144 132	2 494	141 638	15,38	3,64	19,39	8,13	0,25	17,98
60-70	29	-	29	103 153	-	103 153	13,12	-	17,58	5,82	-	13,10
50-60	15	-	15	37 691	-	37 691	6,79	-	9,09	2,13	-	4,79
20-50	12	-	12	15 802	-	15 802	5,43	-	7,27	0,89	-	2,01
Ogółem	221	55	165	1 772 038	984 357	787 681	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie tab. 1.

śląskim oraz wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych województwa. Natomiast najmniejsze nasilenie procesów semiurbanizacji obserwuje się w północnej i północno-wschodniej części województwa w gminach sąsiadujących z woj. świętokrzyskim.

Znaczny wpływ na procesy semiurbanizacji mają organizacje pozarządowe. Jak przyjmuje Kołodziejczyk (2004) o podejmowaniu przedsięwzięć gospodarczych i rozwoju pozarolniczej działalności decyduje skłonność i zdolność do innowacji, na którą wpływa jakość kapitału ludzkiego i organizacje pozarządowe wspierające aktywność gospodarczą. Autorka wskazuje, że w miarę wzrostu wskaźnika natężania organizacji pozarządowych na obszarach wiejskich zwiększa się udział podmiotów z zakresu usług nierynkowych i można wnosić, że ich rola w zakresie pobudzania aktywności gospodarczej będzie się zwiększała. Podkreśla również, że o poziomie rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej decyduje głównie poziom rozwoju infrastruktury oraz jakość czynnika ludzkiego.

Przyjmujemy również, że wskaźnik nasilenia organizacji pozarządowych na terenie woj. małopolskiego do liczby ludności (koncentracja demograficzna) poszczególnych gmin wskazuje o zaawansowaniu procesu semiurbanizacji.

Ważną cechą charakteryzującą nasilenie procesów semiurbanizacji jest samoorganizacja społeczna ludności, która przejawia się w rozwoju organizacji pozarządowych w układach lokalnych. Wstępnie przyjęto, że celem tych organizacji są działania na rzecz rozwoju społecznego, gospodarczego i kulturowego obszarów wiejskich. W 2004 r. na terenie woj. małopolskiego funkcjonowało 5,5 tys. organizacji pozarządowych, które reprezentowały różne formy działalności. W ich strukturze dominującą rolę odgrywają: stowarzyszenia, które reprezentowane są przez 1,5 tys. organizacji obejmujących 27,6% ogólnej ich liczby. Drugą pozycję zajmują Ochotnicze Straże Pożarne, które stanowią 21,6%. Następne pozycje zajmują: związki (10,7%) i fundacje (9,2%). Wymienione jednostki w przestrzeni woj. małopolskiego odgrywają podstawową rolę obejmując 3,8 tys. organizacji, tj. 69,1% ich ogólnej liczebności. Mniejsze znaczenie mają organizacje związane z obsługą rolnictwa – kółka rolnicze (7,1%). Wkraczające organizacje są wyrazem nasilania procesów semiurbanizacji, ale mogą pracować na rzecz podniesienia jakości pracy w rolnictwie.

Stopień nasilenia organizacji pozarządowych ilustruje wskaźnik ich liczby na 1000 mieszkańców. Na terenie woj. małopolskiego średni wskaźnik wynosi 1,7 i wykazuje duże zróżnicowanie przestrzenne wahając się od 4,2 w gminie Bolesław do 0,4 w gminie Charsznica (tab. 3; ryc. 2 – patrz wkładka, s. 229).

W układzie przestrzennym największe nasilenie koncentracji demograficznej organizacji pozarządowych zaznacza się w północnej części województwa w gminach powiatu krakowskiego, miechowskiego i proszowickiego, a nieco słabsze w jego południowo-wschodniej części w gminach powiatów sąsiadujących z powiatem krakowskim i znajdujących się w bliskiej odległości od miasta Krakowa (myślenickiego, wielickiego). Na układ ten poważny wpływ wywiera metropolia Krakowa oraz ośrodki subregionalne. Największa koncentracja organizacji pozarządowych wystę-

Tabela 3

Zróżnicowanie gmin woj. małopolskiego w świetle wybranych wskaźników w 2002 r.

Jednostki terytorialne	Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	Udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	Liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców*	Wskaźnik syntetyczny	Struktura wskaźnika syntetycznego		
					udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców
Alwernia	97,91	5,5	2,0	0,65	34,77	30,12	35,11
Andrychów	97,55	7,4	1,1	0,62	36,66	42,89	20,44
Babice	97,93	5,3	2,0	0,65	35,16	29,34	35,50
Biały Dunajec	63,14	3,2	1,2	0,40	36,75	28,72	34,53
Biecz	81,23	4,8	1,8	0,57	33,26	30,31	36,44
Biskupice	89,43	3,2	0,8	0,41	50,15	27,67	22,18
Bobowa	75,98	4,5	1,6	0,52	33,85	30,91	35,24
Bochnia	98,46	12,6	1,1	0,81	28,36	55,97	15,67
Bochnia	85,46	3,9	1,5	0,51	38,88	27,37	33,75
Bolesław	98,97	6,5	4,2	0,95	24,32	24,64	51,04
Bolesław Dąbrowski	52,19	2,9	0,6	0,29	41,23	35,33	23,44
Borzęcin	75,96	2,6	0,8	0,36	48,81	25,77	25,42
Brzesko	95,93	8,3	1,6	0,70	31,66	42,24	26,10
Brzeszcze	98,40	7,4	1,2	0,63	36,20	41,98	21,82
Brzeźnica	84,20	3,7	2,1	0,57	34,35	23,28	42,36
Budzów	74,07	3,3	1,6	0,47	36,29	24,94	38,77
Bukowina Tatrzańska	64,97	3,3	1,2	0,41	37,08	29,05	33,87
Bukowno	99,56	9,7	1,3	0,73	31,76	47,73	20,51
Bystra-Sidzina	65,18	3,0	0,6	0,33	46,19	32,79	21,02

Jednostki terytorialne	Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	Udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	Liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców*	Wskaźnik syntetyczny	Struktura wskaźnika syntetycznego		
					udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców
Charsznica	50,98	4,1	0,4	0,31	38,05	47,19	14,76
Chelmek	99,19	6,4	1,2	0,60	38,56	38,37	23,07
Chelmiec	86,33	4,6	0,7	0,45	44,99	36,97	18,04
Chrzanów	99,52	9,9	1,1	0,71	32,46	49,80	17,74
Ciężkowice	58,42	3,5	1,3	0,41	33,07	30,55	36,38
Czarny Dunajec	59,20	2,2	1,2	0,35	38,83	22,25	38,92
Czchów	69,69	4,3	1,2	0,45	35,68	33,95	30,37
Czernichów	87,26	4,3	2,4	0,63	32,05	24,36	43,59
Czorsztyn	93,42	3,5	1,8	0,55	39,52	22,83	37,65
Dąbrowa Tarnowska	83,22	5,7	1,2	0,54	36,11	38,15	25,75
Dębno	87,00	4,7	2,1	0,61	33,04	27,53	39,43
Dobczyce	92,14	6,1	2,5	0,72	29,74	30,37	39,90
Dobra	69,01	3,5	1,4	0,45	35,90	28,08	36,01
Drwinia	73,77	2,7	2,9	0,60	28,50	16,09	55,41
Gdów	80,24	3,8	2,0	0,55	33,75	24,65	41,60
Gnojnik	74,24	2,3	1,8	0,46	37,36	17,85	44,79
Gołcza	52,10	3,5	3,8	0,68	17,72	18,36	63,91
Gorlice	98,95	11,1	2,7	0,94	24,51	42,41	33,07
Gorlice	89,01	5,3	1,6	0,58	35,62	32,71	31,66
Gręboszów	35,38	2,5	5,0	0,75	11,02	12,01	76,98
Gromnik	70,16	2,3	1,1	0,37	43,84	22,17	33,99
Gródek nad Dunajcem	69,64	3,2	0,7	0,36	45,34	32,13	22,53

Jednostki terytorialne	Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	Udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	Liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców*	Wskaźnik syntetyczny	Struktura wskaźnika syntetycznego		
					udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców
Grybów	77,73	3,4	1,3	0,45	39,98	26,97	33,06
Grybów	94,04	7,8	1,2	0,64	34,36	43,96	21,68
Igołomia-Wawrzeńczyce	34,25	3,5	1,7	0,40	19,88	31,33	48,79
Iwanowice	72,23	4,2	2,3	0,58	28,81	25,83	45,36
Iwkowa	60,70	3,4	1,3	0,41	34,22	29,56	36,23
Jabłonka	66,87	3,2	0,7	0,35	44,33	32,72	22,95
Jerzmanowice-Przebinia	89,47	3,8	1,6	0,53	39,38	25,80	34,82
Jodłownik	52,97	3,9	3,2	0,63	19,52	22,17	58,31
Jordanów	96,24	9,5	1,2	0,70	31,86	48,50	19,64
Jordanów	74,75	2,8	1,8	0,48	36,12	20,87	43,01
Kalwaria Zebrzydowska	93,78	4,9	1,5	0,57	38,51	31,03	30,46
Kamienica	78,94	3,3	1,5	0,47	38,69	24,95	36,36
Kamionka Wielka	90,31	3,3	1,0	0,44	47,37	26,70	25,93
Kęty	96,68	8,4	1,1	0,65	34,45	46,17	19,38
Klucze	98,68	7,8	1,2	0,65	35,46	43,22	21,32
Kłaj	95,06	5,5	2,1	0,66	33,51	29,90	36,60
Kocmyrzów-Luborzyca	70,61	5,0	2,6	0,64	25,56	27,91	46,53
Koniusza	38,10	3,3	2,8	0,53	16,75	22,38	60,87
Korzenna	64,66	2,6	0,8	0,34	44,80	27,79	27,41
Koszyce	51,37	2,7	0,5	0,27	43,63	35,37	21,00
Kościelisko	82,74	5,7	0,8	0,49	39,36	41,82	18,82
Kozłów	64,08	3,4	0,6	0,34	43,83	35,87	20,29

Jednostki terytorialne	Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	Udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	Liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców*	Wskaźnik syntetyczny	Struktura wskaźnika syntetycznego		
					udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców
Kraków	99,13	20,1	2,1	1,19	19,33	60,43	20,24
Krościenko nad Dunajcem	86,76	6,0	1,9	0,64	31,75	33,87	34,38
Krynica-Zdrój	91,17	7,7	2,6	0,79	26,94	35,08	37,98
Krzeszowice	95,54	7,9	1,4	0,67	33,34	42,51	24,15
Książ Wielki	44,92	4,8	1,6	0,46	22,68	37,38	39,94
Lanckorona	89,24	3,1	2,4	0,59	34,90	18,70	46,41
Laskowa	63,69	4,2	1,4	0,46	32,22	32,77	35,02
Libiąż	99,23	5,7	1,0	0,55	41,94	37,16	20,90
Limanowa	98,15	12,4	1,0	0,79	28,97	56,44	14,59
Limanowa	85,45	3,8	2,6	0,63	31,35	21,50	47,16
Lipinki	87,98	3,7	1,5	0,51	40,14	26,03	33,83
Lipnica Murowana	67,52	4,3	1,6	0,50	31,71	31,14	37,15
Lipnica Wielka	68,93	3,1	0,9	0,37	42,75	29,65	27,60
Lisia Góra	84,61	3,5	1,4	0,48	40,71	25,98	33,31
Liszki	91,97	4,7	1,4	0,54	39,36	31,02	29,62
Lubień	78,76	4,3	1,5	0,51	35,92	30,25	33,83
Łabowa	80,34	3,1	1,4	0,46	40,70	24,22	35,07
Łapanów	70,50	2,9	2,6	0,57	28,92	18,35	52,73
Łapsze Niżne	64,70	2,9	1,7	0,45	33,44	23,12	43,44
Łącko	69,71	3,7	1,3	0,44	36,49	29,87	33,64
Łososina Dolna	66,62	3,7	0,8	0,38	40,81	34,96	24,23
Łukowica	65,57	4,2	1,0	0,42	36,47	36,03	27,50

Jednostki terytorialne	Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	Udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	Liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców*	Wskaźnik syntetyczny	Struktura wskaźnika syntetycznego		
					udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców
Łużna	72,80	3,8	1,2	0,44	38,17	30,73	31,11
Maków Podhalański	91,32	5,6	1,8	0,62	34,24	32,39	33,37
Mędrzechów	68,93	3,4	2,2	0,54	29,95	22,78	47,26
Michałowice	73,23	6,9	1,9	0,64	26,77	38,90	34,34
Miechów	74,72	9,2	2,1	0,75	23,32	44,28	32,40
Mogilany	93,69	7,7	1,9	0,71	30,58	38,76	30,66
Moszczenica	69,55	3,0	1,3	0,42	38,62	25,69	35,69
Mszana Dolna	94,12	9,1	0,9	0,65	33,74	50,31	15,95
Mszana Dolna	66,68	2,8	1,3	0,40	38,29	24,80	36,91
Mucharz	95,62	4,3	2,1	0,62	35,98	24,95	39,07
Muszyna	94,37	5,2	1,3	0,56	39,51	33,58	26,91
Myślenice	93,19	8,8	1,7	0,73	29,78	43,37	26,86
Nawojowa	86,68	4,7	0,8	0,46	43,62	36,48	19,90
Niedźwiedź	69,51	3,3	0,9	0,38	42,15	30,86	26,99
Niepołomice	94,73	6,6	2,1	0,70	31,54	33,89	34,57
Nowe Brzesko	50,36	3,2	0,9	0,34	34,92	34,22	30,86
Nowy Sącz	98,82	13,2	2,2	0,96	24,03	49,51	26,45
Nowy Targ	98,08	10,7	1,4	0,77	29,51	49,66	20,83
Nowy Targ	70,30	3,0	1,1	0,40	41,12	27,06	31,82
Nowy Wiśnicz	86,19	4,6	1,2	0,50	39,82	32,77	27,41
Ochoznica Dolna	60,94	3,3	0,8	0,35	40,25	33,62	26,13
Olesno	65,21	3,8	0,9	0,39	38,74	34,82	26,44

Jednostki terytorialne	Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	Udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	Liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców*	Wskaźnik syntetyczny	Struktura wskaźnika syntetycznego		
					udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców
Olkusz	97,93	10,7	1,1	0,74	30,86	52,00	17,14
Osiek	90,66	3,2	0,8	0,42	50,49	27,48	22,03
Oświęcim	99,51	10,9	2,0	0,85	27,15	45,87	26,98
Oświęcim	95,68	7,7	1,8	0,71	31,53	39,14	29,33
Pałecznicza	29,65	1,8	1,3	0,28	24,36	22,81	52,82
Pcim	85,39	3,2	0,8	0,41	48,99	28,31	22,69
Piwniczna-Zdrój	92,26	4,0	1,5	0,53	40,45	27,04	32,51
Pleśna	80,78	4,3	0,8	0,43	43,28	35,53	21,19
Podegrodzie	72,54	3,9	1,8	0,52	32,72	27,13	40,15
Polanka Wielka	86,09	3,4	1,0	0,44	45,80	27,90	26,30
Poronin	75,46	4,0	0,9	0,42	41,54	33,96	24,50
Proszowice	63,17	5,6	2,2	0,60	24,45	33,44	42,11
Przeciszów	91,57	5,0	0,6	0,46	46,17	38,88	14,96
Raba Wyżna	79,94	3,5	1,6	0,50	37,53	25,34	37,14
Rabka-Zdrój	91,02	10,4	1,5	0,76	27,96	49,26	22,78
Raciechowice	51,54	3,1	3,9	0,68	17,64	16,36	66,00
Raclawice	26,45	1,8	3,1	0,48	12,75	13,38	73,87
Radgoszcz	56,40	2,9	1,0	0,35	37,46	29,70	32,84
Radłów	83,53	3,9	1,9	0,55	35,15	25,31	39,53
Radziemice	29,99	2,5	2,0	0,39	17,91	23,03	59,06
Ropa	61,27	2,4	2,0	0,46	31,07	18,77	50,15
Ryglice	67,32	2,7	1,4	0,41	37,78	23,37	38,85

Jednostki terytorialne	Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	Udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	Liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców*	Wskaźnik syntetyczny	Struktura wskaźnika syntetycznego		
					udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców
Rytko	95,77	4,1	0,6	0,44	50,76	33,52	15,72
Rzepiennik Strzyżewski	55,47	2,7	1,3	0,38	34,37	25,80	39,83
Rzezawa	91,43	3,3	1,6	0,51	41,29	22,98	35,73
Sękowa	80,87	4,7	2,3	0,62	30,28	27,14	42,58
Siepraw	92,97	3,9	1,4	0,52	41,81	27,05	31,13
Skała	82,99	5,2	2,1	0,62	31,08	30,03	38,88
Skawina	97,63	6,6	1,1	0,59	38,46	40,11	21,43
Skrzyszów	88,75	4,5	0,7	0,45	46,04	36,00	17,95
Słaboszów	29,49	3,1	2,6	0,48	14,32	23,23	62,45
Słomniki	72,82	4,9	2,1	0,59	28,87	29,96	41,17
Słopnice	72,63	2,1	1,2	0,38	44,19	19,71	36,10
Spytkowice	94,62	3,3	0,9	0,44	49,80	26,78	23,42
Spytkowice Nowotarskie	76,10	3,7	0,8	0,40	44,06	33,04	22,90
Stary Sącz	90,12	6,7	0,7	0,53	39,52	45,31	15,18
Stryszawa	92,32	3,9	1,1	0,48	44,63	29,08	26,29
Stryszów	91,81	2,5	1,3	0,45	47,17	19,81	33,02
Sucha Beskidzka	99,27	10,9	2,3	0,89	26,05	44,11	29,84
Sułkowice	95,51	4,5	0,9	0,49	45,61	33,14	21,25
Sułoszowa	58,92	3,6	1,5	0,44	31,24	29,44	39,32
Szaflary	70,24	2,3	0,7	0,33	50,06	25,28	24,67
Szczawnica	96,40	6,1	1,4	0,60	37,12	36,23	26,65
Szczucin	69,25	5,0	1,3	0,49	32,88	36,61	30,52

Jednostki terytorialne	Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	Udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	Liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców*	Wskaźnik syntetyczny	Struktura wskaźnika syntetycznego		
					udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców
Szczurowa	61,40	3,2	2,4	0,53	26,76	21,51	51,72
Świątniki Górne	97,86	4,8	0,9	0,50	45,22	34,21	20,56
Tarnów	94,64	7,2	1,1	0,60	36,39	42,70	20,91
Tarnów	99,07	14,0	1,7	0,93	24,83	54,11	21,06
Tokarnia	72,97	2,9	1,2	0,41	41,22	25,27	33,52
Tomice	84,06	4,6	2,4	0,64	30,72	25,92	43,36
Trzciana	57,45	4,0	2,6	0,58	23,19	24,91	51,90
Trzebinia	99,52	7,0	1,5	0,65	35,34	38,33	26,33
Trzyciąż	56,36	4,1	2,8	0,60	21,84	24,51	53,65
Tuchów	86,54	4,7	1,8	0,58	34,89	29,23	35,88
Tymbark	90,74	6,9	2,7	0,77	27,44	32,18	40,37
Uście Gorlickie	56,47	4,1	3,4	0,67	19,62	21,97	58,41
Wadowice	96,47	8,2	1,7	0,71	31,42	41,19	27,38
Wieliczka	97,73	9,2	1,2	0,70	32,69	47,46	19,85
Wielka Wieś	90,30	7,0	2,1	0,70	29,89	35,74	34,37
Wieprz	81,71	3,7	1,3	0,47	40,24	28,10	31,66
Wierzchosławice	91,60	4,7	1,4	0,54	39,26	31,07	29,67
Wietrzychowice	48,45	2,8	2,1	0,45	24,79	22,09	53,12
Wiśniowa	75,23	3,6	2,1	0,55	32,07	23,67	44,26
Wojnicz	86,74	5,1	1,2	0,52	38,60	35,00	26,40
Wolbrom	86,21	7,0	1,8	0,66	30,45	38,12	31,43
Zabierzów	94,13	9,9	2,8	0,90	24,43	39,63	35,94

Jednostki terytorialne	Udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	Udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	Liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców*	Wskaźnik syntetyczny	Struktura wskaźnika syntetycznego		
					udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy (w %)	udział ludności z wyższym wykształceniem (w %)	liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców
Zakliczyn	71,55	3,8	1,7	0,50	33,40	27,36	39,24
Zakopane	97,19	13,0	3,2	1,06	21,32	43,98	34,70
Zator	93,84	5,0	1,7	0,59	36,80	30,24	32,96
Zawoja	88,29	4,5	1,6	0,55	37,28	29,31	33,41
Zembrzyce	91,08	5,9	1,3	0,57	36,97	36,94	26,09
Zielonki	87,29	13,0	1,6	0,85	23,79	54,65	21,56
Żabno	83,01	4,6	1,1	0,48	39,84	34,05	26,11
Żegocina	73,24	4,4	2,3	0,59	28,74	26,63	44,63
Ogółem	14 333,85	929,4	289,9	100,00	33,33	33,33	33,33

* stan na 2004 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Spisu Powszechnego 2002, banku danych statystycznych KRS.

puje w Krakowskim Obszarze Metropolitalnym i na ogół wraz ze zwiększaniem się odległości od metropolii krakowskiej koncentracja ta ulega zmniejszeniu. Poza tym układem silna koncentracja organizacji pozarządowych występuje w miastach Nowym Sączu i Tarnowie.

W strukturze obszaru metropolitalnego Krakowa gminy położone w bezpośrednim sąsiedztwie miasta (m.in. Biskupice, Wieliczka, Świątniki Górne) odznaczają się najniższymi wskaźnikami aktywności społecznej. Wynika to z tego, że wiele zadań w tym zakresie spełnia miasto Kraków. Natomiast w dalszej odległości występują gminy charakteryzujące się wyższymi wartościami wskaźnika (np. Zielonki, Zabierzów, Wielka Wieś). Związane jest to ze zwiększeniem stopnia aktywizacji społecznej ludności, na co wpływają także procesy przemieszczania się ludności Krakowa z budownictwa wielorodzinnego do budownictwa indywidualnego i związana z tym konieczność samoorganizacji.

Ogólnie należy przyjąć, że najwyższym stopniem nasilenia aktywności społecznej odznacza się obszar metropolitalny. Szczególnie wysokimi wartościami wskaźnika odznaczają się obszary północne i wschodnie. Wysokie wartości wskaźników gmin północno-wschodnich wiążą się z występowaniem na ich obszarze towarowego rolnictwa związanego z produkcją warzyw i owoców, które są kierowane na rynek krakowski. Nowoczesna organizacja gospodarowania pobudza działalność samoorganizacji społecznej związanej z działaniami na rzecz unowocześnienia produkcji, np. spółki producentów owoców i warzyw, obsługi technicznej, ochrony roślin, mienia i in.

Natomiast wysokie wartości wskaźników gmin południowych i wschodnich wynikają z nasilającej się działalności pozarolniczej ich mieszkańców, rozwoju budownictwa mieszkaniowego i migracji stałych mieszkańców Krakowa na te tereny.

Podobne tendencje zaznaczają się w zapleczu ośrodków subregionalnych Tarnowa, Nowego Sącza i Zakopanego. Otaczają je gminy odznaczające się niższymi wskaźnikami np. Korzenna, Nawojowa, Skrzyszów, Pleśna, Kościelisko, co wynika z tego, że funkcje instytucji pozarządowych spełniają jednostki występujące na terenie wspomnianych miast.

Relatywnie wysokimi wartościami wskaźników odznaczają się także rozproszone jednostki o wykształconych już funkcjach pozarolniczych (np. Krynica, Sękowa, Ropa, Alwernia, Lanckorona).

Natomiast najniższymi wartościami charakteryzują się tereny w południowej części województwa w powiatach nowotarskim, nowosądeckim i limanowskim.

W stosunku do nasilenia przestrzennego wskaźnika udziału pracujących w działalności pozarolniczej, analizowany wskaźnik aktywności ilustruje nieco odmienną strukturę przestrzenną województwa. Zaznacza się bowiem słaby związek między aktywnością społeczną w zakresie samoorganizacji a podejmowaniem pracy w pozarolniczych sektorach gospodarki. Wynika to z tego, że dla gmin położonych w bezpośrednim sąsiedztwie ośrodków miejskich organizację życia społecznego przejmują jednostki występujące na ich terenie.

Można więc przyjąć, że obszary o wysokich wskaźnikach organizacji pozarządowej pobudzają procesy semiurbanizacji obszarów o wysokim stopniu przemian struktur pracujących, a także wpływają na modernizację struktur społecznych obszarów o intensywnej produkcji towarowej rolnictwa.

W strukturze przestrzennej istnieje wyraźna zależność między liczbą organizacji a liczbą mieszkańców danej gminy. Na ogół wraz ze wzrostem liczby ludności rośnie liczba organizacji pozarządowych i większa ich liczba przypada na liczbę ludności. Potencjał ludnościowy i aktywność społeczna inicjują rozwój sektora non-profit. Ponadto, duże ośrodki oferują ważną dla organizacji infrastrukturę społeczną i techniczną. W funkcjonowaniu organizacji pozarządowych istotny jest m.in. dostęp do informacji (dotacje) i możliwości pozyskiwania środków finansowych z różnych źródeł. W kształtowaniu tego sektora istotne jest położenie komunikacyjne względem centrów wzrostu i pozycja danego ośrodka w hierarchii osadniczej.

Na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w zasadniczym stopniu wpływa jakość zasobów intelektualnych, które określa poziom wykształcenia ludności. Analizując nasilenie procesów semiurbanizacji przyjęto, że ich nasilenie jest związane ze zmianą jakości kapitału ludzkiego. Problematyka ta jest szczególnie ważna w okresie wchodzenia społeczeństwa w informacyjną fazę rozwoju cywilizacyjnego, w której funkcję bazy ekonomicznej będzie przejmować nauka, dzięki której będzie się rozwijać gospodarka oparta na wiedzy. Dlatego za ważną cechę procesów semiurbanizacji należy przyjąć strukturę wykształcenia mieszkańców układów lokalnych.

Problematyka ta była przedmiotem rozważań wielu autorów (m.in. Michna 2000; Wawrzyniak 2001; Kulikowski 2002; Górz 2004; Kołaczek 2004; Janc, Czapiewski 2005; Klepacki, Gołębiowska 2005; Stawicka 2005), którzy zgodnie podkreślali, że niski poziom wykształcenia jest poważną barierą w zakresie rozwoju i modernizacji struktur wiejskich.

Jak przyjmuje Leszczyńska (2007, s. 60-61, za Kobyłeckim 2003) „Definicja *kapitału ludzkiego* z punktu widzenia udziału ludności rolniczej w procesie przekształceń wsi i rolnictwa określa go jako wartość niematerialną, na którą składa się zasób wiedzy ogólnej, kompetencji zawodowych oraz postaw innowacyjnych, a przejawia się ona wysoką aktywnością zawodową i społeczną w środowisku wiejskim”.

Odznacza się on dużym stopniem zróżnicowania w miastach i na wsi, podczas gdy w 2006 r. wykształcenie wyższe posiadało 18,8% ludności miejskiej, to na obszarach wiejskich udział ten wynosił 6,5%, a z wykształceniem średnim odpowiednio 39,0% i 25,3% (Frenkiel 2007). Natomiast osoby, o podstawowym poziomie wykształcenia stanowiły na wsi aż 37,5%, a w miastach 19,7%.

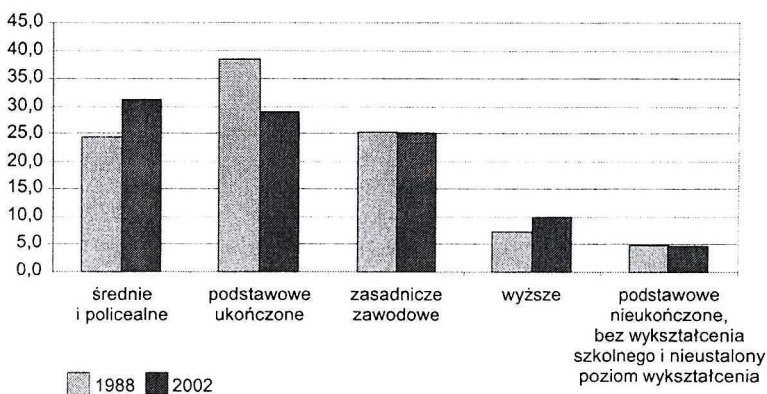
Dużym zróżnicowaniem poziomu wykształcenia charakteryzuje się ludność związana z rolnictwem. W strukturze osób kierujących gospodarstwem rolnym 19,9% posiadało wykształcenie rolnicze (1,2% wykształcenie wyższe), 29,9% ukończyło kurs rolniczy, a powyżej 50% osób nie miało żadnego przygotowania rolniczego. Poziom wykształcenia przekłada się na efekty produkcyjne i ekonomiczne, na co

wskazuje m.in. to, że gospodarstwa, w których użytkownik posiada policealne i wyższe wykształcenie osiągają 7,8 razy wyższą towarową produkcję rolniczą na 1 zatrudnionego w stosunku do gospodarstw prowadzonych przez rolników z wykształceniem podstawowym i bez wykształcenia (Witosław 2005). Poziom wykształcenia rolnika i jego wiek odgrywają istotną rolę w przyswajaniu innowacji na obszarach wiejskich (Gałczyńska 1998).

Uliszak (2000) podkreśla, że w południowo-wschodniej Polsce gminy, których ludność cechuje się wyższym od przeciętnego wykształceniem stanowią centra wzmożonej aktywności ekonomicznej, przekształceń struktury dochodów ludności i możliwości kształtowania wielofunkcyjnego rozwoju. Autor stwierdza, że rozmieszczenie ludności ze średnim i wyższym wykształceniem wykazuje związek z sąsiedztwem miast i głównych szlaków komunikacyjnych. Nasilające się dojazdy do pracy doprowadziły do wykształcenia grupy dwuzawodowych osób i poprawy wykształcenia ludności rolniczej. Wskazuje na korelację między udziałem ludności rolniczej z wykształceniem wyższym a udziałem gospodarstw prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą, która wynosi 0,55. Przyjmuje, że gminy charakteryzujące się wyższym wykształceniem ludności rolniczej mają potencjalnie większe możliwości uczestniczenia w procesach transformacji gospodarki, a zróżnicowane tempo przekształceń obszarów wiejskich i gospodarki rolnej będą zależały od poziomu wykształcenia ludności związanej z rolnictwem.

W latach 1988-2002 w woj. małopolskim ludność o tym typie wykształcenia charakteryzuje się największym tempem wzrostu, a jej udział zwiększył się z 7,2% do 10,1% (ryc. 3). Podobnie wysokim tempem wzrostu charakteryzuje się ludność z wykształceniem średnim i policealnym, której udział zwiększył się z 24,4% do 31,1%.

Na zbliżonym poziomie utrzymywał się udział osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (ok. 25%) oraz podstawowym nieukończonym, bez wykształcenia szkolnego i nieustalony poziom wykształcenia

Rys. 3. Struktura wykształcenia ludności w woj. małopolskim w 1988 i 2002 r. (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Narodowego Spisu Ludności* 1988 i 2002.

go i o nieokreślonym poziomie wykształcenia (4,7%). Natomiast znacznie zmniejszył się udział osób z wykształceniem podstawowym ukończonym, z 38,3% do 28,9%.

Za cel wyznaczenia nasilenia procesów semiurbanizacji obszarów wiejskich umownie przyjęto udział ludności z wyższym wykształceniem. W układzie przestrzennym udział ludności z wyższym wykształceniem w woj. małopolskim w 2002 r. odznaczał się dużym zróżnicowaniem i wahał się od 1,8% w Paęcznicy i Raclawicach do 20,1% w Krakowie (tab. 3, ryc. 4 – patrz wkładka, s. 230).

W Krakowskim Obszarze Metropolitalnym poszczególne gminy charakteryzują się zróżnicowanym udziałem ludności z wyższym wykształceniem, który waha się od 20,1-2,5%. Na jego terenie największym średnim udziałem charakteryzują się gminy miejskie (16,4%), następnie miejsko-wiejskie (6,3%), a najniższym wiejskie (4,4%).

Wysokim udziałem charakteryzują się Zielonki i Bochnia, a także Zabierzów i Wieliczka. Wysoki udział ludności z wyższym wykształceniem (powyżej 7%) występuje również w Myślenicach, Wadowicach, Krzeszowicach, Mogilanach i Wielkiej Wsi. Wymienione jednostki osadnicze są zlokalizowane w sąsiedztwie metropolii krakowskiej lub są miastami na prawach powiatu. Spośród 9 gmin o najwyższym udziale ludności z wyższym wykształceniem cztery są gminami wiejskimi, można więc wnosić, że na strukturę wykształcenia ich ludności ma wpływ położenie w sąsiedztwie metropolii i napływ ludności z miasta. Najmniejszy udział ludności z wyższym wykształceniem (poniżej 3%) występuje w gminach wiejskich położonych na obrzeżach Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego: Stryszowie, Koszycach, Drwini, Tokarni i Łapanowie.

Można zatem wnioskować, że rynki pracy zlokalizowane w metropolii wpływają na proces transformacji przestrzeni lokalnej i regionalnej w zakresie zwiększania zasobów intelektualnych społeczeństwa.

Poza obszarem metropolitalnym najwyższy odsetek ludności z wyższym wykształceniem występuje w m. Tarnowie (14,0%), m. Nowym Sączu (13,2%), Zakopanem (13,0%), i m. Limanowej (12,4%), w których udział ludności o tym typie wykształcenia waha się od 12,0-14,0%.

Relatywnie wysokim odsetkiem (9,1-11,1%) odznaczały się miasta: Nowy Targ, Gorlice, Mszana Dolna oraz gminy miejskie: Sucha Beskidzka i Bukowno, a także gminy miejsko-wiejskie: Rabka-Zdrój, Olkusz, Chrzanów, Miechów. Należy zaznaczyć, że wysokim udziałem ludności z wyższym wykształceniem charakteryzują się gminy sąsiadujące z woj. śląskim, na co wpływają rynki pracy tego województwa.

Na terenie badanego województwa dominujące znaczenie mają gminy odznaczające się niskim udziałem ludności z wykształceniem wyższym, tj. do 5,9%, których jest 135.

Najniższym udziałem ludności z wykształceniem wyższym, tj. do 2,9% odznaczają się gminy: Paęcznica, Raclawice, Słopnice, Czarny Dunajec, Gromnik, Szafflary, Gnojnik, Ropa, Stryszów, Radziemice, Gręboszów, Korzenna, Borzęcin, Rzepiennik Strzyżewski, Ryglice, Koszyce, Drwinia, Wietrzychowice, Jordanów, Mszana Dolna, Łapsze Niżne, Tokarnia, Radgoszcz, Bolesław Dąbrowski oraz Łapanów.

Najniższym poziomem wykształcenia charakteryzuje się zatem ludność gmin wiejskich i gminy położone w centralnej i północnej części powiatu nowotarskiego. Niski poziom wykształcenia charakteryzuje również ludność w gminach położonych w północno-wschodniej części woj. małopolskiego, sąsiadujących z woj. świętokrzyskim oraz gminach w południowej części powiatu tarnowskiego, a zatem położonych w dużej odległości od Obszaru Metropolitalnego Krakowa i ośrodków subregionalnych.

Ogólnie zaznacza się prawidłowość, że ludność z wykształceniem wyższym stanowiła wysoki odsetek przede wszystkim w dużych jednostkach miejskich. Im bardziej miejski charakter miała dana jednostka, tym na ogół miała większy udział ludności z wyższym wykształceniem. Zdecydowanie największym odsetkiem odznaczały się gminy leżące w zachodniej części województwa i gminy sąsiadujące z Krakowem. Natomiast najmniejszym udziałem ludności z wyższym wykształceniem odznaczały się gminy o wiejskim charakterze.

Zmiany zasobów intelektualnych woj. małopolskiego odznaczają się dużym zróżnicowaniem strukturalnym i przestrzennym.

W latach 1988 i 2002 w woj. małopolskim największe zmiany w udziale osób z wyższym wykształceniu zaszły w gminie Zielonki oraz w Wadowicach. W gminach tych udział ludności z wyższym wykształceniem wzrósł odpowiednio 9,1 i 6,7 pkt. proc. Duże zmiany zaznaczyły się także w miastach i gminach: Wolbrom, Bukowino, Zabierzów, Michałowice, Wielka Wieś, m. Bochnia, Tarnów, Klucze, Mogilany, Kraków, Tymbark, Oświęcim oraz Sucha Beskidzka, w których udział ludności z wyższym wykształceniem wzrósł w granicach od 5,4 do 4,0 pkt. proc.

Niewielki wzrost, tj. o 1,9 pp. dotyczył 65 gmin. Wśród nich udział ludności z wykształceniem wyższym najmniej zmienił się w gminach nierównomiernie rozmieszczonych w przestrzeni województwa: Skawinie, Łapanowie, Czarnym Dunajcu, Igołomi-Wawrzeńcyczach, Gręboszowie, Niepołomicach oraz w Stryszowie. W gminach tych udział ludności z wykształceniem wyższym zwiększył się od 0,4 do 0,9 pkt. proc.

W świetle przedstawionej analizy można przyjąć, że udział ludności z wykształceniem wyższym i jej dynamikę można traktować jako właściwe cechy charakteryzujące nasilenie i dynamikę procesów semiurbanizacji. Ogólnie należy stwierdzić, że duży wzrost udziału ludności z wyższym wykształceniem nastąpił w gminach otaczających Kraków. Gminy o względnie dużym wzroście udziału ludności z wykształceniem wyższym koncentrują się szczególnie w północno-zachodniej części województwa oraz wzdłuż ciągów komunikacyjnych, od Nowego Sącza w kierunku Bochni do Tarnowa. Najmniejszy przyrost udziału ludności z wykształceniem wyższym nastąpił w południowej, południowo-wschodniej, centralnej i północnej części województwa. Podkreśla to, że przestrzeń województwa w bardzo różnym stopniu jest podatna na procesy semiurbanizacji.

W celu określenia zaawansowania procesów semiurbanizacji w świetle trzech przyjętych wskaźników obliczono wskaźnik syntetyczny i określono jego strukturę¹.

¹ Ziolo (1973).

Wartość wskaźnika syntetycznego w woj. małopolskim waha się od 1,19 w Krakowie do 0,27 w Koszycach (tab. 3). Wysokimi wartościami wskaźnika powyżej 0,80 odznaczają się gminy: Zakopane, Nowy Sącz, Bolesław, Gorlice, Tarnów, Zabierzów, Sucha Beskidzka, Zielonki, Oświęcim i Bochnia. relatywnie wysokimi wartościami wskaźnika od 0,75-0,80 charakteryzują się gminy: Limanowa. Krynica-Zdrój, Nowy Targ, Tymbark i Rabka-Zdrój.

W gminach o najwyższych wartościach wskaźnika syntetycznego na jego poziom najmniejszy wpływ miał udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy. Udział tego wskaźnika wahał się od 19,3% w Krakowie do 29,5% w Nowym Targu. Największe znaczenie w strukturze wskaźnika syntetycznego dla tych gmin (poza gminą Bolesław, Rabka-Zdrój i Krynica-Zdrój, dla których wynosił odpowiednio 24,6%, 32,2% i 35,1%) miał udział ludności z wyższym wykształceniem wahający się od 60,4% w Krakowie do 42,4% w Gorlicach. Najmniejsze znaczenie w strukturze wskaźnika syntetycznego miał wskaźnik liczby organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców (poza wspomnianymi trzema gminami), którego udział wahał się od 14,6% w Limanowej do 35,9% w Zabierzowie.

Natomiast najniższymi wartościami wskaźnika – poniżej 0,35 odznaczają się gminy: Koszyce, Pałecznicza, Bolesław Dąbrowski, Charsznica, Szaflary, Bystra-Sidzina, Nowe Brzesko, Korzenna i Kozłów. Zaznacza się w nich zróżnicowany wpływ poszczególnych wskaźników na wartość wskaźnika syntetycznego. Największe znaczenie w strukturze wskaźnika syntetycznego miał udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy w gminach: Bolesław Dąbrowski, Koszyce Korzenna, Bystra-Sidzina, Szaflary i wahał się od 41,2-50,1%. Udział ludności z wyższym wykształceniem miał największy udział w strukturze wskaźnika syntetycznego w gminie Charsznica, gdzie wynosił 47,2%, a najmniejszy w gminie Pałecznicza – 22,8%. Wskaźnik liczby organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców miał największy udział w strukturze wskaźnika syntetycznego w gminie Pałecznicza (52,8%), a najmniejszy w gminie Charsznica (14,8%). Natomiast w gminie Nowe Brzesko poszczególne wskaźniki empiryczne miały zbliżony wpływ na wartość wskaźnika syntetycznego (ryc. 5 – patrz wkładka, s. 231).

Analizując strukturę wskaźnika syntetycznego w gminach woj. małopolskiego okazuje się, że wskaźnik udziału utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy wahał się od 50,8-11,0%. Wysokim, powyżej 50% udziałem tego wskaźnika w strukturze wskaźnika syntetycznego odznaczały się Rytro, Osiek, Biskupice i Szaflary. Natomiast najniższym udziałem, poniżej 20% odznaczały się Gręboszów, Raclawice, Słaboszów, Koniusza, Raciechowice, Gołcza, Radziemice, Kraków, Jodłownik, Uście Gorlickie, Igołomia-Wawrzeńczyce.

Wskaźnik udziału ludności z wyższym wykształceniem w strukturze wskaźnika syntetycznego wahał się od 60,4-12,0%. Największe znaczenie (ponad 50%) miał w gminach: Kraków, Limanowa, Bochnia, Zielonki, Tarnów, Olkusz, Mszana Dolna.

Natomiast najniższym udziałem, poniżej 20% oznaczały się: Gręboszów, Raclawice, Drwinia, Raciechowice, Gnojnik, Łapanów, Gołcza, Lanckorona, Ropa, Słopnice i Stryśzów.

Wskaźnik liczby organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców w strukturze wskaźnika syntetycznego wahał się od 77,0-14,6%. Największe znacznie (ponad 55%) miał w gminach: Gręboszów, Raclawice, Raciechowice, Gołcza, Słaboszów, Koniusza, Radziemice, Uście Gorlickie, Jodłownik, Drwinia, Natomiast najniższym udziałem, poniżej 18% oznaczały się: Limanowa, Charsznica, Przeciszów, Stary Sącz, Bochnia, Rytro, Mszana, Dolna, Olkusz, Chrzanów i Skrzyszów.

W świetle przedstawionej analizy okazuje się, że w wyniku przemian społeczno-gospodarczych pod wpływem ośrodków miejskich i wkraczania na tereny wiejskie podmiotów gospodarczych związanych z pozarolniczą działalnością zachodzą na nich różnorodne procesy prowadzące do semiurbanizacji, a przestrzeń województwa jest w różnym stopniu podatna na te procesy.

„Współczesne przekształcenia obszarów wiejskich Małopolski prowadzące ku wielofunkcyjnej gospodarce, dokonują się z różną intensywnością i ujawniają się na wielu płaszczyznach” [...] Wykazują one dużą bezwładność, widoczną przede wszystkim w trwałości postaw społecznych i ekonomicznych zachowań ludności wiejskiej, preferującej łączenie pozarolniczej pracy najemnej z prowadzeniem małych gospodarstw rolnych, ukierunkowanych coraz wyraźniej na samozaopatrzenie. Najbardziej widoczne zmiany społeczno-gospodarcze obserwuje się na południu kraju w dwóch typach strukturalnych obszarów wiejskich, a mianowicie w strefach okołomiejskich, a także w silnie już zurbanizowanych rejonach pogranicza małopolsko-śląskiego, pozostającego pod wpływem lokalnej industrializacji oraz w najbardziej atrakcyjnych dla turystyki terenach karpaccich” (Górz 2004, s. 216). Obszary te charakteryzują się korzystnymi tendencjami demograficznymi oraz relatywnie wysoką przedsiębiorczością widoczną m.in. w dużej liczbie nierolniczych podmiotów gospodarczych, a także zanikaniem produkcyjnych funkcji rolnictwa.

Na podstawie powyższych cech Górz (2004) w woj. małopolskim wyróżnił podstawowe typy strukturalno-funkcjonalne obszarów wiejskich:

1. Typy strukturalne ukształtowane w strefach masowych dojazdów do pracy ludności wiejskiej do dużych ośrodków miejsko-przemysłowych (Kraków, Tarnów)
 - przewaga funkcji pozarolniczych i zaawansowane procesy urbanizacji;
 - położone najbliżej ośrodków miejskich lub o dogodnym położeniu komunikacyjnym (powiaty chrzanowski, oświęcimski, olkuski) rolnictwo samozaopatrzeniowe, funkcje sypialniane;
 - położone w dalszej odległości od miast, ale na ogół o dobrym połączeniu komunikacyjnym z ośrodkiem miejskim, których ludność czerpie dochody głównie z pracy najemnej w mieście, duży udział ludności chłopsko-robotniczej (wzdłuż linii kolejowej Katowice-Kraków-Tarnów-Rzeszów oraz innych połączeń komunikacyjnych – okolice Tarnowa, Gorlic, Wadowic, Nowego Sącza).

2. Typy strukturalne o znacznym udziale rolnictwa chłopskiego charakteryzującego się dość wysoką towarowością:
 - w strefach podmiejskich ze specjalizacją w produkcji ogrodniczej nastawionej na zaopatrzenie miast i istniejących tam zakładów rolno-spożywczych (obszary położone na północny-wschód od Krakowa, Kotliny Podkarpackie);
 - na obszarach o dobrych glebach i tradycjach rolniczych (Wyżyna Miechowska, dolina Wisły, Pogórze Karpackie);
 - tereny uprzywilejowane dla pewnej gałęzi rolnictwa (chów bydła i owiec – Beskid Wyspowy, Podhale).
3. Typy strukturalne obejmujące obszary z dominacją lub znacznym udziałem turystyki organizowanej głównie przez uspołecznione instytucje, gdzie ważnym zajęciem ludności było rolnictwo oraz gospodarka leśna:
 - położonych przy granicy państwowej (Spisz i Orawa);
 - wybitnie atrakcyjne dla budownictwa rekreacyjnego, gdzie powstały prywatne obiekty mieszkańców ośrodków miejskich (dolina Raby, dopływy Dunajca);
 - położone w pobliżu obiektów czasowo-sanatoryjnych, gdzie mieszkańcy pracowali w usługach turystycznych (dolina Popradu, dolina Ropy).
4. Typy strukturalne obejmujące obszary z bardzo zróżnicowanymi typami osiedli o różnorodnych funkcjach, w pobliżu miast, gdzie znajdowały się obszary rekreacyjno-wypoczynkowe, jak i tereny turystyczne, z których ludność pokonywała do pracy duże odległości.

Literatura

- Bański J., 2001, *Polskie rolnictwo na tle rolnictwa Unii Europejskiej-ocena dystansu*, [w:] *Wieś i rolnictwo u progu Unii Europejskiej*, J. Bański (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. I, Komisja Geografii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Zespół Badań Transformacji Obszarów Wiejskich, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Bański J., Stola W., 2002, *Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*. Studia Obszarów Wiejskich, 3, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Chmielewska B., Mierosławska A., 2007, *Krajowa czy regionalna strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich? Zagadnienia ekonomiki rolnej*, 2 (311), Organ Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB i Sekcji Ekonomiki Rolnictwa PTE, Warszawa.
- Dobrowolska M., 1964, *Strefa podmiejska. Procesy demograficzne i społeczne*. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie, 22, Prace Geograficzne 3.
- Dobrowolska M., 1966, *Czynniki integracji i dezintegracji społeczno-terytorialnych struktur osadniczych wsi*. Roczniki socjologii wsi, t. V.
- Dobrowolska M., Jarowiecka T., 1978, *Procesy urbanizacji wsi Tarnobrzeskiego Rejonu Siarkowego*, [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzeskiego Rejonu Uprzemysławianego*, Z. Ziolo, (red.). Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.

- Frenkiel I., 2007, *Przemiany demograficzne na wsi w latach 2000-2006*. „Wieś i Rolnictwo” nr 4 (137). IRWiR PAN, Warszawa.
- Gałczyńska B., 1998, *Zróżnicowanie przestrzenne poziomu wykształcenia ludności rolniczej w Polsce*, [w:] *Gospodarka przestrzenna obszarów wiejskich*. Ogólnopolskie Seminarium Geograficzno-Rolnicze, Białystok–Toruń.
- Golachowski S., 1969, *Studia nad miastami i wsiami śląskimi*. Instytut Śląski w Opolu, Opole–Wrocław.
- Gorlach K. (red.), 2000, *Raport o rozwoju społecznym Polska 2000. Rozwój obszarów wiejskich*. UNDP, Warszawa.
- Górz B., 1982, *Problemy rozwoju i modernizacji drobnoobszarowego rolnictwa (na przykładach z Regionu Krakowskiego)*. Prace monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, t. L, Wyd. Naukowe WSP, Kraków.
- Górz B., 2004, *Współczesne przemiany na obszarach wiejskich południowo-wschodniej Polski*, [w:] *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, J. Bański (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. VI, Komisja Obszarów Wiejskich, PTG, Zespół Badań Transformacji Obszarów Wiejskich, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Górz B., Prochownikowa A., 1985, *Wsie górskie w procesie przemian po II wojnie światowej*. Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica, vol. XVIII.
- Górz B., Guzik Cz., 2005, *Geografia rolnictwa w ośrodku krakowskim*, [w:] *Dorobek naukowy geografii rolnictwa w Polsce. Studia Obszarów Wiejskich*, t. VII, K. Czapiewski, R. Kulikowski (red.). Komisja Obszarów Wiejskich, PTG, Zespół Badań Transformacji Obszarów Wiejskich, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Guzik Cz., 1968, *Użytkowanie ziemi w powiecie chrzanowskim*. Zeszyty Naukowe UJ, Prace geograficzne, 20, Kraków.
- Guzik Cz., 1969, *Struktura produkcji rolnej w powiecie chrzanowskim*. Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica, 2.
- Janc K., Czapiewski K., 2005, *Wykształcenie czynnikiem wspierającym rozwój gospodarczy obszarów wiejskich*, [w:] *Obszary sukcesu na polskiej wsi*, B. Głębocki, U. Kaczmarek (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. VIII, Komisja Obszarów Wiejskich, PTG, Zespół Badań Obszarów Wiejskich, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Jarowiecka T., 1968, *Z badań nad zróżnicowaniem struktur wiejskich woj. krakowskiego*. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie, 30, Prace geograficzne, 4.
- Klepacki B., Gołębiewska B., 2005, *Wykształcenie rolników jako forma różnicująca sytuację gospodarstw rolniczych*, [w:] *Kapitał ludzki i intelektualny jako czynnik wzrostu gospodarczego i ograniczania nierówności społecznych*. Mitel, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Kłodziński M., 1999, *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Kobyłecki J., 2003, *Kapitał ludzki wsi w perspektywie europejskiego społeczeństwa obywatelskiego*. „Wieś i Rolnictwo” nr 3.
- Kołaczek B., 2004, *Dostęp młodzieży do edukacji*. IPiSS, Warszawa.
- Kołodziejczyk J., 2004, *Kierunki rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich*, [w:] *Polska przestrzeń wiejska..., op. cit.*
- Kulikowski R., 2002, *Problemy społeczne wsi i rolnictwa w Polsce*, [w:] *Spoleczne problemy wsi*, J. Bański, E. Rydz (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. 2, Komisja Obszarów Wiejskich, PTG, Zespół Badań Transformacji Obszarów Wiejskich, IGiPZ PAN, Warszawa.

- Leszczyńska M., 2007, *Zmiany dochodów rolniczych gospodarstw domowych w świetle uwarunkowań społeczno-demograficznych*. „Wieś i Rolnictwo” nr 3 (136), IRWiR PAN, Warszawa.
- Michna W., 2000, *Rozwój różnych form oświaty i ich wpływ na wielofunkcyjny rozwój wsi polskiej*, [w:] *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej na początku XXI w. w kontekście integracji z Unią Europejską*, A. Stasiak (red.). Studia KPZK PAN, t. CX, Warszawa.
- Radziukiewicz M., 1994, *Gospodarstwa domowe narażone na ubóstwo w latach 1990-1992*. GUS, PAN, Warszawa.
- Stawicka E., 2005, *Uwarunkowania rozwoju wiedzy i kapitału ludzkiego w środowisku wiejskim*, [w:] *Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej*, Z. Adamowicz (red.). Prace Naukowe Nr 35, SGGW, Warszawa.
- Stoła W., 1995, *Wzrost udziału ludności pozarolniczej a zróżnicowanie funkcjonalne wsi na terenach górskich*. Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich, 39, Wyd. Komitetu Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN.
- Uliszak R., 2000, *Poziom wykształcenia ludności rolniczej w gminach Polski Południowo-wschodniej*. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny z. 209, Prace Geograficzne XVIII, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- Wawrzyniak B., 2001, *Luka edukacyjna barierą procesu integracji polskiej wsi i rolnictwa z Unią Europejską*. „Wieś i Rolnictwo”, Nr 3.
- Węclawowicz G., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Korcelli P., Śleszyński P., 2006, *Przestrzenne zagospodarowanie Polski na początku XXI w.* Monografie 6, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Witośław K., 2005, *Stan i kierunki kształcenia rolniczego oraz doskonalenia zawodowego w Polsce po reformie systemu edukacji*, [w:] *Zarządzanie wiedzą...*, op. cit.
- Zegar J. S., 2000, *Dochody gospodarstw chłopskich w okresie transformacji (na przykładzie gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną)*. Studia i Monografie, Nr 101, IERiGŻ, Warszawa.
- Zioło Z., 1973, *Analiza struktury przestrzennej i form koncentracji przemysłu województwa rzeszowskiego w świetle wybranych mierników*. Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica, vol. VI.
- Zioło Z., 1978, *Dochody ludności Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego z pracy pozarolniczej*, [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego*, Z. Zioło (red.). Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.
- Zioło Z., 1980, *Wpływ przemysłu na rozwój społeczno-ekonomiczny regionu rzeszowskiego*. Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.